

Fordulj a fény felé, és az árnyék mögéd kerül

Emlékezés Udvardi Erzsébet festőművészre

Valaha Bácska a történelmi Magyarország délvidéki régiójához, Bács-Bodrog Vármegyéhez tartozott. Szabadka, Baja, Újvidék és Zombor szabad királyi városok voltak. Bács-Bodrog vármegye déli, nagyobbik részét 1918-ban elfoglalta, majd a trianoni békediktátum révén meg is szerezte a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság. A megmaradt kisebbik rész Baja központtal létezett tovább, 1941–44 között ismét egyben volt az elszakított területekkel, de a II. világháborút követően megint visszaálltak a trianoni határok. A vármegye déli, nagyobbik része újból a magyar határon túlra, Jugoszláviához került.

Ezekben a magyarságra nézve tragikus és zaklatott évtizedekben, 1929 karácsonyának ünnepkörében, december 27-én született a fény festőművésze, Udvardi Erzsébet Baján, a megviselt, de több mint háromszáz éves bácskai lelkiségű, ódon városkában. Édesanyja okleveles tanító, de nem dolgozott, otthon nevelte, oktatta három gyermekét. Édesapja Udvardi Lázár, több nyelven beszélő, a bajai Polgári Fiúiskolában matematika–fizika szakos tanár, később igazgatója is az intézménynek. Nővére, Lujza is pedagógus lett, bátyja, István a Magyar Rádió zenekarának csellistája. Erzsébet a Miasszonyunkról Nevezett Kalocsai Iskolanővérek bajai leánynevelő liceumában tanult 1936-tól 1947-ig, a középiskola befejezéséig. Itt, ebben az iskolában döbrent rá, hogy a látványt le is tudja rajzolni. Élte a bakfisok versírásos, álmodozó életét, de egyszer a nővér kiültetett egy osztálytársat modellnek, Erzsike ösztönösen ráérezett a lehetőségre, és az ő portréja sikerült legjobban az osztályban. Attól kezdve csak rajzolt és festett... Mind a család, mind az iskolája a polgári értékek, múltunk, évezredes történelmi, szellemi, tárgyi és lelki értékeink megbecsülésére, a haza szeretetére, a keresztény hitre nevelte. Hálából később le is festette első

rajztanárát: a szerény tanítónővér olyan a képen, mint egy madonna, háta mögött Nagy-Magyarország térképe, a trianoni határokat nem rajzolta a képbe Erzsike, azt mondta, hogy az csak egy forma, remélte, hogy a nemzet – minden támasz ellenére – összetartozik.



Bajai családi fotó, 1940 körül

Az utolsó líceumi évében a híres festő, Rudnay Gyula Bajára költözött, a növendék már a „magasabb” rendű festészetet nála tanulhatta a délutáni különórákon, az egykori Vojnich-kastély kertjében. A tanár jó ajánlólevélnek bizonyult, föl is vették növendékét a Magyar Képzőművészeti Főiskolára, ahol a család jellege miatt természetesen csak „megtúrt polgári származék” volt. Bátyja, István, aki akkor már a Zeneakadémiára járt, sokat segített neki a bántó mindennapok elviselésében, de anyagilag is. A tanulás mellett dolgozott, hogy húga életét is egyengethesse, sokat tett azért, hogy Erzsébet kora egyik legnagyobb festőjévé válhasson. Persze a szerencse is segített ebben, hiszen Bernáth Aurél osztályába került, a színek és formák összjátékába ő vezette be a fiatal főiskolás lányt, aki mesterének vallotta őt egész életében. Első képei láttán – amikor még városi alakokat, évfolyamtársait, portrékat, önarcképet és az Epreskertet festette – talán még lehet egy

kis déja vu érzésünk a mester hatása miatt, de hamarosan kialakult a senkihez sem hasonlítható, egyik divatos irányzatba sem sorolható, személyiségéből fakadó stílusa.

A diploma megszerzése után Budapesten, a Vendel utcai tanítóképzőben lett művészettörténet- és rajztanár. Állandóan festett volna, de a tanítás gúzsba kötötte, alkotni akart, festményeken fölmutatni a hitét, a teremtett világot, de nem volt rá ideje. Egy iskolai kirándulás aztán mindent megváltoztatott, a vonat ablakából megpillantotta a Balaton vizében ragyogó napot. És a fény rabul ejtette: „Én ekkora fényt soha nem láttam, az egész tófelületet, amely Akarattyanál szinte végtelennek tetszik, a délelőtti napsugarak olyan szögben érték, hogy a szélről felborzolt vízfelület minden pontja visszatükrözte. Ezzel kezdődött balatoni életem!”

Badacsonytomajban telepedett le, festette a vizet, amelyben a nap, a hold és a csillagok tükröződnek, azzal a jellegzetes barnás, sárgás, zöldes, szürkés lazúrral festette az eget és a hegyeket, bokrokat és fákat, a nádasokat, a nádvágót, az öblöket, a sejtelmes páradús levegőt, az itt élőket, a szülőket és munkásait, a nádazókat, a nádfedelű szőlőspincéket, a parti és hegyoldali köveket, a téli kopár partokat, a badacsonyi betlehemezőket és a jeges rianást, közben egyre inkább a fény kapta a főszerepet, de nem a spiritualitás keresésének jegyében, hanem a transzcendensbe mutatóan. Az arany és az ezüst használata nem volt teljesen új dolog, hiszen ezredévvvel ezelőtt is alkalmazták már Keleten az ikonfestészetben. Csak ő volt az első, aki nemcsak szakrális, biblikus témákban, hanem a tájképeken is használta, az első időkben még akvarellal keverve vagy ragasztva adott a tájképeknek is szakralitást. Kezdetben aranyfüstlemez és ezüsthóliát, később arany színű festéket, sőt olajfestéket is használt, amelyben csillámpor volt, vagy sprayt, de ki is keverhette az aranyra emlékeztető színt. Ahogy a kép titka kívánta. Minden képe a lelkéből jött, a hitéből, a személyiségéből, és festészetével azt az utat mutatta meg nekünk, amíg az ember eljut a teremtett világtól a Teremtőig.

Szobám fehér falán, az ágyam fölött egy „szent” kép, Udvardi Erzsébeté. Odatettem, ahová hajdanán nagyanyámék a Máriát a kisdud

Jézussal ábrázoló legszebbnek tartott képüket akasztották, hogy az utolsó pillantásuk lefekvés előtt odaessen, az első imádságuk reggel nekik szóljon.

Aranyban fürdik a képem a falon: egy apró, párás **Balatoni öböl – nádassal, kövekkel**, madarakkal, felül a nap, időtlenül. Egy József mondta róla: „A fény, ami meghatározza képeit, az valami emberen túli, kozmikus erőnek a megjelenése.” A tájban Isten mindent átható, átölelő jelenléte. Egy pillantás a képre, és csend, nyugalom, béke száll rám. Ha a reggeli fényben nézem jobbról, akkor a napfelkeltét látom, ahogy elindulok előtte balra, lassan délután lesz, és végül lemegy a nap. Ez az én szentképem! Erzsikétől kaptam a megismerkedésünk utáni évben, 2008-ban, a születésnapján, karácsony harmadnapján. Elindultam Badacsonytomajba, azon a mostanság ritka mínuszos, behavazott reggelen, a vonat is csak cammogott a fagyos síneken, de ő mégis ott várt az állomáson. „Kibotózott” a síneken át a késve beguruló vonatomhoz, izgatottan keresett a tekintetével a lekászálódó pár utas között – vajon érkezem-e? Már ez elegendő lett volna ajándéknak, de megtette a festményével! A lelkéből adott egy darabot, hiszen a művész önmagából szakítja ki alkotásait.

Későn ismertem meg személyesen, pedig már évtizedek óta vonzottak művei, és kíváncsi is voltam, ki az, aki ezeket a „ragyogó” képeket festi. Ha arra jártam, ismeretlenül is bebetétem a badacsonytomaji bazalttemplomba, hogy odaálljak oltárképe, az **Utolsó vacsora** elé, s az isteni fényben erőt gyűjthessek a hétköznapiakra. Vágytam a személyes találkozást, de nem mertem közeledni, úgy éreztem, elhivatottságával megáldva valahol messze fölöttünk áll, a neves festőművészt nem zavarhatom. Hogyan jövök én ahhoz, hogy bekopogtassak hozzá? Aztán éppen húsvét közeledvén egyik kolléganőm szabályosan elvonszolt hozzá: s akkor jött a döbbenet, nem egy megközelíthetetlen művész várt – hanem egy ember, mosolyogva, szelíden és szeretettel. S nem a képeiről kezdett el beszélni, hanem egy kis eltévedt békáról. Aznap reggel találkozott vele a templom lépcsőjén, ott lapult pislogó szemekkel, kiszolgáltatva, muszáj volt rajta segíteni. Kivette a nemrég vásárolt kalácsot a nylonzacskóból, beletette a békát, levitte

a Balatonhoz, s csak utána indult haza. Ő Udvardi Erzsébet, a Kossuth-díjas művész, akit én félttem megközelíteni. Ezt a hihetetlen természetességet emeli mennyei magaslatokba a képeim, legyen szó a bajai sorozatról, a balatoni tájakról vagy a bibliai tárgyúakról.

Azon a nagycsütörtökön már együtt léptünk be a Szent Imre herceg tiszteletére felszentelt templomba, amelyet 1930–32 között a Bazalt Bánya Rt.-től ingyenesen kapott bazalttömbök faragott köveiből építettek a helyben élők. A szentélyben fehér márvány az oltár, vörösoszlop-díszítéssel. A fél évszázados jubileumra festette Udvardi Erzsébet olajmontázs technikával nagy méretű oltárképeit: középütt **Az utolsó vacsora**, egyik oldalon a **Getszemáni éjszaka**, a másikon a **Feltámadás**.



Ha kitárjuk a templom ajtaját, a hatalmas oltárképről először csak az apostolok égő gyertyáit látjuk fényleni, Júdásé elhunyóban füstölög, mert az áruló Júdás már a háttérben kifelé somfordál. Ahogy közelítünk a monumentális oltárképhez, úgy jelennek meg az alakok az asztal körül: elő-

ször Jézusé, világító ezüstfehérben, mert – suttogja Erzsike – arca fénylik, mint a nap, ruhája fehér, mint a hó. A Bibliából tudjuk azt is, olyan volt, mint az ember, csak bűn nélkül való. Isten fiának arcára rávetül az eljövendő szenvedés, a tanítványok alakja, arcuk a helybeli szőlőmunkásoké. Látvány és látomás ez a hatalmas kép is, kissé megint hátrálok, onnan nézve mintha lebegne, elemelkedne a földtől. Talán az égő mécsesek teszik, talán Erzsébet festette így, hogy benne legyen már a történet folytatása. Hiszen ha belegondolunk, azóta a templomi naponkénti szentmiseáldozat misztériuma („Vegyétek, és egyetek ebből mindnyájan, mert ez az én testem [...] igyatok ebből mindnyájan, mert ez az én vérem...”) Erzsébet képtörténetének folytatása.

Erzsi mosolyogva mesélt egy aranyos történetet. Amikor a kép készült, betévedt egy hithű ember, és felháborodottan ezt mondta: „De hát plébános úr, nem ilyen a Jézus!” Miklós atya pedig rávágta: „Miért, maga már látta?”

Látogatásunkkor én is feltettem egy kérdést Szerenka Miklós atyának a **Getszemáni éjszaka** festmény kapcsán, amelyet a szentélyben oldalt látunk. Az Olajfák hegyén történt Krisztus elárulása és elfogatása, itt jelent meg Júdás az éjszaka sötétjében a főpapokkal, farizeusokkal és seregnyi katonával, akik Jézus isteni erejének hatására egy emberként estek a földre. El is lehetett volna szabadon, de ő engedte, hogy elfogják és elvezessék, mert küldetéssel jött a Földre, meg kellett történnie annak, ami írva vagyon... Ezen a nagyon fontos bibliai történetet megidéző festményen a poroszlók egyike pisztolyt fog Jézusra, Erzsébet adta a kezébe. Miért?! Az atya válasza: „Éppen akkor, amikor ezt a képet festette, május 13-án döbbenetes hírral siettem át a plébániáról a templomba: most mondta be a rádió, pontosan ebben az órában II. János Pál pápa, Isten földi helytartója ellen négy lövéssel merényletet követett el Ali Ağca.” A művész a kézbe adott revolverrel örökölte meg a bibliai képen a szörnyű tettet, utalva korunk sötét üzelmeire, árulásaira. Udvardi Erzsébetet nevezhetjük a templomok festőjének is. Harminc-negyven is lehet azoknak a szakrális témájú képeknek a száma, amelyeket 1963 óta főképpen a Balaton környékére, a természet ölelte templomokba, vallási emlékhelyekre készített. Drámai megren-

dülést sugároznak korpuszai, akár oltárkép formájában, akár út menti feszületként állnak.

Udvardi Erzsébet művészete egyszerre **látvány és látomás**. Emlékek, lelkiállapot, személyiség, érdeklődési kör, intellektus kérdése, ki mire érez rá, mit lát meg festményeiben. Ez egy ide-oda vibráló állapot, mert nemcsak a művész, de a néző lelkén is átszűrődik az, amit a kép hordoz, a titok mögött fölsejlik a valóság. Különös érzés belépni a műtermébe, amelynek íze, illata is van. Egy-két állvány, néhány régebbi kép, festékestégelyek százai, hatalmas virágcserepek az egyik oldalon, könyvek, albumok a másikon; vendégváró fonott fotelek kerek asztallal, rendezett rendetlenség a teremben. Még a helyi mester által készített, a több négyzetméteres táblaképek festését segítő felvonó is jól megfér benne. Mindig egy készülő mű az állványon.



A műteremben

A hatalmas (talán nyolcméteres) belmagasságú műhely déli oldala csupa üveg, rálátni a tó párára, függönyszerű messzeségére, a napra a víztükörben, és bent az ezzel szemben készülő képek is visszatükrözik a fényt. Nem is jó leülni a kisasztalnál, hiszen az ember úgy érzi, részese az izgalmas misztériumnak, a művek születésének. Pedig a művész visszahúzódva szeret festeni, zavarják a leskelődők, a képet készen akarja megmutatni nekünk. Beszélgetés közben föl-fölemelek egy könyvet, Korzenszky Richárd tihanyi perjel imaszövegeinek illusztrációit nézegetem, olvasom hozzá a szöveget: „Istenünk, Jézus Krisztusban mindannyian a te gyermekeid vagyunk, Te, aki Teremtője vagy ennek a vi-

lágnek, gondviselője minden élőknek, taníts meg minket arra, hogy felismerjük a helyünket: hogy rádöbbenjünk, nem vagyunk urai az életnek, de mindannyian felelősek vagyunk érte. Fiad, Jézus Krisztus vállalta a kereszt súlyát, odaadta értünk az életét, taníts meg minket Istenünk, hogy mindennapjainkban készségesen vállaljuk az áldozatot, add, hogy életünket értelmesen tudjuk leélni, add, hogy feladatainkat mindig vállalhassuk.” A bencés rendi szerzetes vasárnapi miséken elmondott imái a **Maradj velünk** című hosszúkás, megfogni is jó, kis kötetben jelentek meg, és bár illusztrációként vannak feltüntetve benne Udvardi Erzsébet ünnepi alkotásai, szerintem ezek is imák, ecsettel elmondva **Jézus születése** napján, **Vízkeresztkor**, **Nagypénteken**, húsvét vasárnapján vagy **Pünkösdkor**.

Szemben a műteremházzal, az akkor még külön lévő képtárban, amelyet a régi házból alakítottak ki – ahol oly sokáig férjével és édesanyjával élt –, a Balatonra néznek a nagy ablakok, s a szemközti falon itt már készen ragyognak a képek, mint a nap a víztükörben. Nála minden természetes, nem a formákkal, színekkel való kísérletezésképpen festi a képeit, a festmények belső indítatásból születnek, lélekből, soha nem a hatás kedvéért, soha nem túloz, nem hazudik a látvány kedvéért, mert nem felejtette el Bernát Aurél intelmét, amelyet még a főiskolán hallott tőle: a festészet színnel és formával alkotott értelmes beszéd. Vagyis ahogy a költő József Attila figyelmeztetett: „az igazat mondd, ne csak a valódit”. Ebben is hű társa volt férje, Tamás István újságíró-novellista, aki szintén, akárcsak Udvardi Erzsébet, a Duna mellől, Dunaföldvárról érkezett a Balaton világába.



Férjével, Tamás István íróval

A két művésznek, a festőnek és az írónak egymáshoz való kötődése példaértékű volt, különösen a mai értékvesztett világunkban – szögezte le Mádl Dalma egy Badacsonyra igyekvő utunkon. Megérkezésünkkor erről kérdeztem Erzsikét, mert István írásait ugyan olvashattam, de személyesen már nem találkozhattam vele. „Az első kiállításomat Simon István költő nyitotta meg, és ott találkoztunk párommal, aki akkor vidéki tudósítóként dolgozott Veszprém megyében. Rögtön ráéreztem a másik gondolataira, lelkére, a világról alkotott hozzáállására. Mély barátság szövődött köztünk, aztán Lékai László bíboros, prímás úr össze is adott minket Esztergomban, a kis kápolnában. Jó, hogy vállalta esketésünket, ez fontos volt nekem, mert korábban itt volt ő plébános, az ő miséire jártam reggelente, majd Veszprém megye püspöke lett, aztán került Esztergomba. A békét hozta el mindkettőnk lelkébe ez a házasság. Pista inkább korán reggel szeretett dolgozni, én meg kora délután, mert akkor voltak a legélesebbek a színek és fények! Ő szavakkal, mondatokkal írta ugyanazt, amit én ecsettel. Hálásak voltunk Istennek, hogy mi ide születhettünk, féltettük a világot az elkorcsosulástól, alkotásainkkal szeretünk volna megálljt parancsolni a hitetlenek rombolásának. Kritikusai is voltunk egymásnak, én mindig nyögdécselve, körülményesen mondtam el a véleményem, ő röviden, velősen, szimbólumokban beszélt. Ha azt mondta: Ugye, ehhez már nem akarsz hozzányúlni?! Ezzel jelezte, hogy szerinte már kész a mű. Ha meg azt hallottam tőle, hogy ezen még biztosan akarsz dolgozni, akkor nem tetszett neki, amit látott” – mesélte huncut mosollyal Erzsike.

Tamás István ragyogó novellákat, riportokat írt, sőt esszéiben is túllépett az újságíráson. Megragadta a pillanatot, amelyben ott rejlett az örök. A látszólag egyszerű, a nem mindenki által észrevett témákban is a balatoni tájakról, a természet lakóiról, fákról, állatokról, virágokról ír, a végtelenről, a tovatűnőkről, hittel, szerénységgel, cseppnyi iróniával, öniróniával is. A **Macskák és kertek** kötetben micsoda szeretethumorról ír a fagyos téli magányban barangoló macskáról, valaki kidobhatta, vagy megverték, a kertjükben lévő pad alatt talált menedéket, de a fajtájára jellemző büszkeséggel tíz napig nem fogadott el

tőlük ételt, mígnem egyszer saját elhatározásból kapart, kopogott este az ajtajukon. Mint minden macskát, őt is befogadták. „Ropogtak a csontjai, szakadt a bundája, vérzik a láb és a fül, félvállas is ez a macska... ezért is kapta a Gusztáv Adolf nevet, ugyanis volt egy svéd király, évtizedekkel ezelőtt láttam a képét valahol, sántított és alig észrevehetően felfele tartotta a vállát, alighanem a sántaság következtében megbomlott egyensúly miatt, nem is azért, mert a másik oldalát lehúzta a sok rendjel, mint a szovjet világban a magas rangú párteberekét. Volt közöttük egy Brezsnyev nevezetű, az még a Legjobb Anya és Hős város kitüntetését is a mellére akasztotta, minden lépésnél olyan hangokat hallatott, mint amikor filmvígjátékokban leesik a mennyezetről a csillár.”

Erzsébet és István Európa közepén őrizte és írásban, festményeken vitte tovább azt a kultúrát, azt az erkölcsöt, amelyet nagyszüleink, édesszüleink bíztak ránk, amelyet manapság egyre nagyobb veszély fenyeget, a mi dolgunk tenni érte, hogy ne tudják eltüntetni a teremtett világ természetes értékeit az emberellenes eszmék, politikai áramlatok.

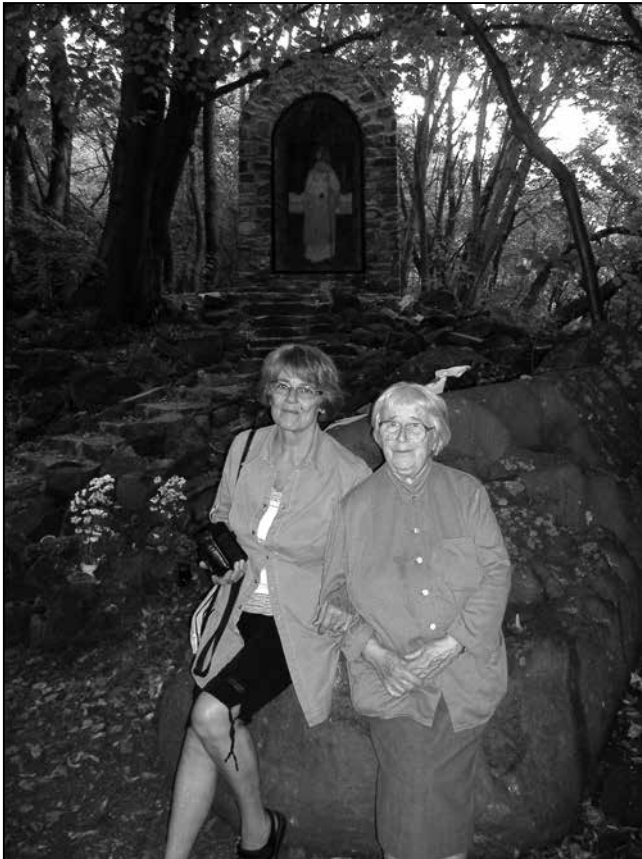
Erzsébet Sümegcsehiben Barsi Balázs ferences rendi szerzetes kérésére festett táblaképeket a Newman-templomba, amelyet Balázs atya álma szerint az Árpád-kori templomok mintájára építettek, ahol a szentélyt a hajótól egy fakapu választja el. Becsukva rajta az **Angyali üdvözlés**, vagyis amikor Máriának az angyal hozza a hírt, hogy megtörtént a szeplőtelen fogantatás, kinyitva a két ajtószárnyon pedig **Jákob álma**. Az előbbin Mária bíborszínben, mert Erzsike megkérdezte az atyát, hogy az első évezred végén milyen színű ruhában ábrázolták Máriát. Bíborban, válaszolta a ferences szerzetes, s ő így is festette meg, mert mindig az igazat szeretné továbbadni. A nyitott ajtón fehér, áttetsző bájos angyalkái röpdösnek Jákob lajtorjáján föl s alá, közvetítenek föld és ég között.

Nem sokkal később ebbe a templomba, az északi falra festette Udvardi Erzsébet (talán nem túlzás, ha azt mondom) legfantasztikusabb mesterművét, a **Színeváltozást**. Ez a metamorfózis Jézus isteni dicsőségének felragyogása emberi testében, még a keresztre feszítés és feltámadás előtt a Tábor hegyén.

„Imádság közben arcának színe elváltozott, ruhája pedig fehéren ragyogott. Egyszerre csak két férfi beszélgetett vele: Mózes és Illés.” (Lk 9,29-30)

Barsi Balázs így ír a festményről: „Ezen a képen hatalmas, kielemezhetetlenül bonyolult egyszerűségben a kegyelem által megvilágított emberi értelem előtt ablak nyílik a Mindenre.”

Erzsébet sohasem elégedett munkájával, az utolsó pillanatban is javíthat művein. Ősztől tavaszig festette **II. János Pál**, Karol Wojtyła egész alakos képét. Szorongott, hogy nem olyan lesz, mint amit várnak tőle – tavasszal megnyugodhatott, amikor több százan vettek részt a kegyhely avatásán a klastromkút szomszédságában. Szeretett pápája a badacsonyi hegyoldalról tartotta szemmel nyáját. Éppen kórházban feküdtem, így nagy szomorúságomra nem lehettem ott az ünnepen. Pár hét múlva kárpótolt mindenért, mert saját maga vezetett fel a csak gyalogosan megközelíthető forráshoz.



Udvardi Erzsébet és Perjés Klára a kegyhelyen

Jellemző Erzsikére, bár neki fáj jobban a lába, ő az idősebb, mégis értem aggódott egyre, hogy bírom-e a járást. Útközben, az erdő mélyén, a

fák lombján átszűrt fényben bazaltköveket gyűjtöttünk, így baktattunk a pápa köszöntésére, Erzsébet festette tekintetéből úgy éreztem, ő is ott van velünk. Eszembe jutott Arturo Mari – aki a személyi fotósa volt huszonhét éven át, és akivel azon a tavaszon találkozhattam Budapesten, ő mesélte: „Egy iskoláscsoportnak kellett beszélnem a pápáról. Őszinte szemekkel néztek rám, és ültek előttem, én pedig egyszer csak arra lettem figyelmes, hogy közepem, ahogy leültek, egy hely üresen maradt. Az ötlött fel bennem, hogy a pápa van ott, ő ült le közéljük. Gondolatomat meg is osztottam velük: II. János Pál egyfolytában köztünk él.” Itt, a badacsonytomaji bazalthegyen a róla festett képen a rám néző tekintetéből ugyanezt éreztem.

Badacsonytomajban, Udvardi Erzsikénél mindennek szertartása van; pici mozzanatok ezek, az emberi kapcsolatoknak egyre erősebbé fűződő láthatatlan szálai. Ahogy belépéskor rögtön hozza a rágcsálni való apró sütit, pogácsát vagy teát, kávé. Nyáron, amikor a napon sütkérezünk, a festő szeme – akkor is – a nap csillogását veszi észre a hajamon, elkéri a fényképezőgépet, és már kattint is. Máskor arról beszél, nem tudja még, milyen legyen a kőtábla Mózes kezében, héberül kellene ráírni – de honnan tudjam, hogyan? A másik alak színe túl erős, elnyomja középpüzt Jézust, mit tegyek? – kérdi tőlem, az elvetélt rajztanártól, de az is lehet, hogy csak magában gondolkodik. Szorong, tépelődik, vajúdik, amíg el nem készül a mű, mert mindig a legjobbat követeli önmagától, az egyszerűt, a megismételhetlent, a titkokat rejtő igazit. Akkor már a Munkácsy- és Kossuth-díj, a Magyar Örökség díj kitüntette, Baja, Badacsonytomaj díszpolgára volt, mégis meglepetésként érte a szerény művészt, amikor a katolikus egyház Pro Cultura Christiana kitüntetésben részesítette. Örült neki, de azt mondta: Azt is tudom, hogy a díjaktól nem lesz valaki jobb festő, igazából a kép az, ami eldönti, hogy valaki mennyit ér!

Mindent tudott a festészetről, érdekelték más művészeti ágak, a zene és az irodalom is, megihlették Arany János balladáit. A nagy méretű albumot a Veszprémi Nyomda adta ki, Róka Lajos fotóival, 1000 számozott példányban. Erzsébet balladaképei nem illusztrációk, frenetikus egyedi alkotások, még ha eszünkbe is juttatják Arany



Lévai Anikó, Lőrinc atya, Udvardi Erzsébet, Győr, 2010. 12. 03.

páratlan szókincséből szőtt balladáinak történetét. A festményeken a sötétből hatalmas erővel feltörő drámai színekkel vonulnak el előttünk történelmünk jogtiprói és hősei, tragikus sorsú névtelen szereplői: a **Szondi két apródja**, **Vörös Rébék**, **Az ünneprontók**, **A walesi bárdok**. A leheletfinom táj és bibliai képek után meglepetten ejt rabul a festőből kitörő erő is!

Egy késő estén csöng a mobilom, Erzsike az. Eszembe jutott, mondja, hogy neked kellene megnyitnod szülővárosomban a pünkösdi kiállítást. Megijedtem, zavarban voltam, a legfőbb érvem a megtisztelő felkérés elhárítására az volt, hogy a legkevésbé sem vagyok szakértő, keresnie kellene egy művészettörténészt. Mondanom sem kell, nem érdekelte a nyafogásom, eldöntötte, és kész.

Rengeteg kiállítása volt, elsősorban Magyarországon, Győrtől kezdve Budapesten át Battyányig mutatták be képei ragyogását. Akik megnyitották, barátai, általa tisztelt írók, költők, papok, művészemberek voltak, a teljesség igénye nélkül: Somogyi József, Bernáth Aurél, Keresztury

Dezső, Sinkovits Imre, Praznovszky Mihály, Korzenszky Richárd, Nagy Gáspár, Makovecz Imre, Mádl Dalma, Lévai Anikó, Kratochwill Mimi, Prokopp Mária... elnézést azoktól, akiket kifelejtettem. Megcsodálhatták alkotásait külföldön is, csak néhány célállomást említek: Bécs, Bécsúj hely, Boston, Köln, Brüsszel, Velence, Párizs.

Több meghívót a mai napig őrizgetek, mert olyan gyönyörűek, kétoldalúak voltak, a címlapon Udvardi Erzsébet éppen aktuális festményével. Győrbe a Prohászka Ottokár Orsolyita Közoktatási Központ hívott tisztelettel 2010. december harmadikára. A szöveg melletti oldalon Erzsike **Betlehem** festménye, fent az ezüst szárnyú angyalok kórusa, középpűt a barlangban Szűz Mária öleli a kisdedet, egy kicsit lebegve, elemelkedve a földtől, és a háromkirályok egy kissé megszeppenve, térdepelve nyújtják ajánléukat, az aranyat, tömjént és mirhát.

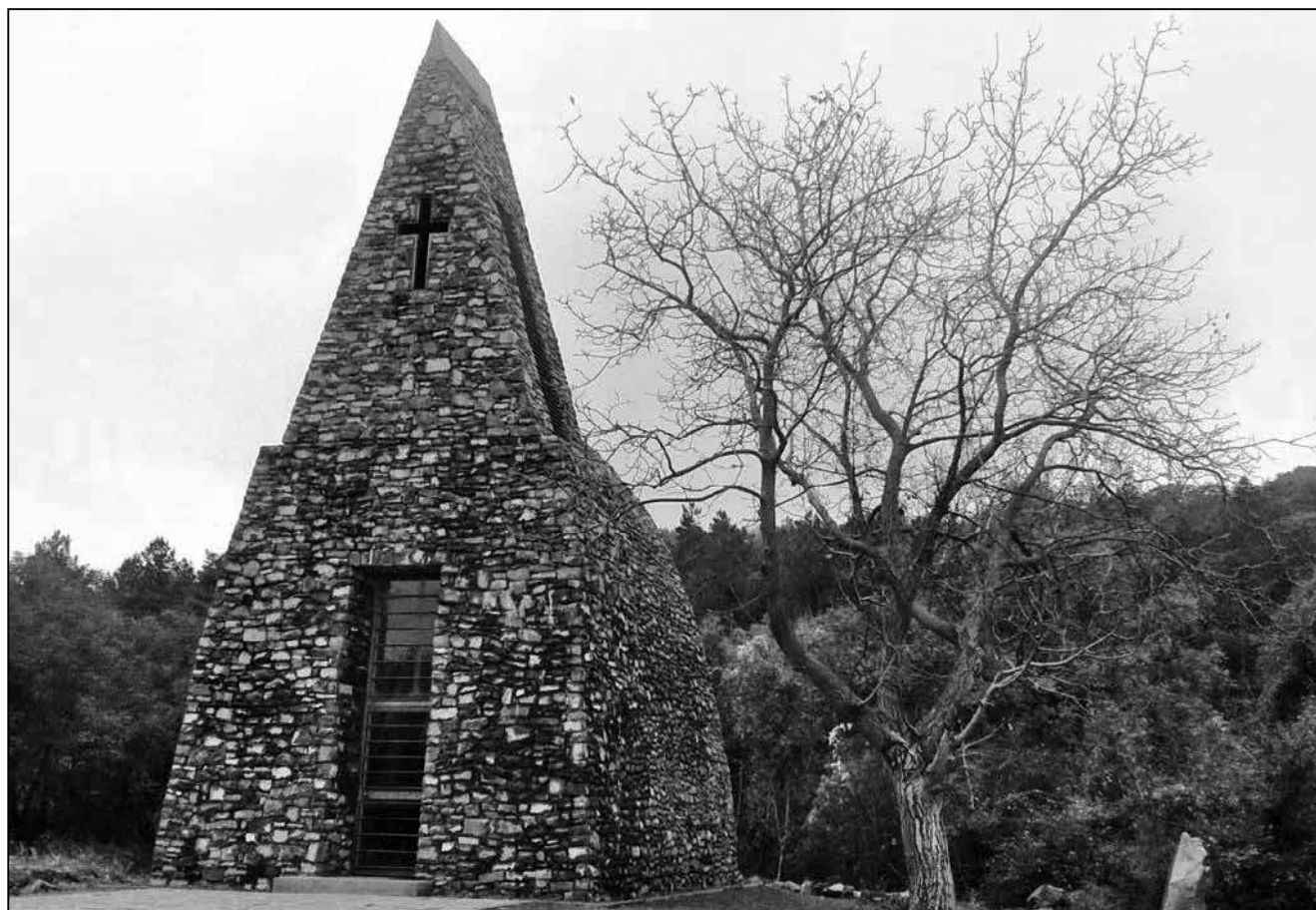
Lévai Anikó nyitotta meg a kiállítást, és arról is beszélt, milyen nagy dolog, szívet-lelket melegengető, hogy a Magyar Posta ofszet, arany- és ezüstfóliás nyomtatáskombinációval már má-

sodszor adott ki bélyegsorozatot Udvardi Erzsébet festményeivel milliós példányszámban, **Háromkirályok imádása** és **Betlehem** címmel. Csegeziné Téglás Marikának, az akkori bélyegkiadás vezetőjének az ötlete volt. Kezdetben nem hittük, hogy sikerülhet a pár centiméteres bélyegekre eredeti ragyogásában felvinni Erzsike képeit. A Magyar Posta munkatársainak szakmai elhivatottsága és hatalmas gyakorlata valósította meg, hogy bélyegeken bárhova a világban elküldhettük Erzsébet képeivel a magunk hitvallását is. Ugyanígy a húsvéti sorozatban **Jézus a kereszten** című alkotásának reprodukciójával adták ki az ünnepi bélyeget.

Badacsonytomajban, még a régi házból átalakított képtárban rájöttem, milyen fontos neki a család és a szülőföld. A fal mellett becsomagolva állt a sok kép, nemrég érkezett vissza Brüsszselből, ahol kiállított, és még nem volt ideje kibontani. Egyet mégis kibontott, amely természetesen egy bajai kép volt, a **Tóth Kálmán tér** a Barátok templomával, gázlánggal és Tóth Kálmán szobrával, havas tér sült gesztenye illatával. Egy kicsit olyan színekkel, mintha vastag fehér bundában, jeges fényekkel megbarnult régi fotó lenne. Valami nagy-nagy szeretettel készülhetett a szülővárosáról, amelyet megmutatott egész Európának. Egy olasz képviselő meg is akarta venni – mondja –, de nincs az a pénz, amiért odaadta volna, a szülőföld nem eladó! (Bár a mai, erőszakos, narcisztikus, baloldali, liberális, a hazát is eláruló képviselők is így gondolkodnának!) Máskülönben Erzsike nem szeretett kiállításokra utazni, csomagolni, mert az annyi hercehurca! Nem bízott a lehetőségekben, csak saját magában, így Brüsszelbe menet is kosarakba pakolt szöveget, kalapácsot, lámpát, mert ott rosszak a fények, szemből kell a megvilágítás, éljenek, ragyogjanak a festmények, hogy elámulhasson a világ! Udvardi Erzsébet a szívével gondolkodik, emlékeiből, egy kicsi lány történeteiből törtek elő ezek a bajai festmények. A Felvégről az Alvégre sé táltak a nagymamához vasárnap délutánonként, érintették a **Jelky András teret**, amely a bajai szegény, kalandos életű vándor szabólegénynek állít emléket – a tér közepén földgömbön áll –, s a lemenő nap fényében varázslatosan csillogtak a városháza hatalmas épületének ablakai, és Foki bácsi árulta a tölcséres fagyaltot. Közlebb

lépve a képhez, olvashatjuk a boltosok nevét, a bajaiak közül tán néhányan még emlékezhetnek Prágerre, Klein és társaira. Mint az álom, a gyerekkorból előbukkanó világ aranyban és ezüstben. 1958-ban, már a főiskola után festette meg **Édesapját**, ezzel tisztelgett a lány a halk szavú, tiszteletet parancsoló apa és egyben nagy tudású tanár előtt. Ez a kép került az én megnyitóm meghívójára is. A másik képen **Édesanyja** ül az udvarban már társtalanul, de látszik a szemében, hogy nincs egyedül, a kapuban elmenőben is maradó férfialak árnyképe mutatja, a férje ott van a lelkében mindig. Az ezüstös túlvilági fény mégis földi, vagy egy másik dimenzió, ki tudja? Látvány és látomás minden kép, felhossa az emlékeket a **Szülői ház**. A Szent László utca 14. szám alatt sokáig élt a család, a nyitva maradt ablak megrebbenő függönye talán mégsem a mulandóságot jelzi. Több képen is a Sugovicát idézi gyermekkorá álomszerű látomásaival. A **Sugovica** a Duna mellékága Bajánál, a homokos partjával, fűzfáival megörökített lát képen a háttérben a Türr-kilátó. Baja szülötte a világhírű Türr István, több híres vízügyi vállalkozás ötletadója. Neki köszönhető (és ezért az ő nevét kapta) a Sugovicát a Ferenc-csatornával összekötő és egy kis szigetet létrehozó átvágás. A festményen csodás e táj, tükröződik a vizén a nap, és Erzsikét ez már gyerekkorában is rabul ejtette. A valódi események álmaiban is, képein is megjelentek mint látvány és látomás: **Hazafelé a Sugovicán, Vizi ünnep a Sugovicán, Uszályok a Sugovicán**, de itt egy szomorú kép is a Dunáról, a háborgó szürkében, fehér habokban, felhőkben festett **Element az utolsó hajó**. Jól emlékszem szavaira, csendes, egy kissé szomorkás, szeretetteljes hangjára, ahogy már első találkozásunkkor mondta Erzsike: „Ha két életem lenne, az egyikkel most is Baján élnék.”

Pár évvel később, 2013-ban az „utolsó hajóval” végleg hazaköltözött Bajára. A gyógyíthatatlan kór már az előző évben kivette a kezéből az ecsetet. Budapesten került kórházba, amikor érezte, hogy ereje fogytán, a tőle megszokott nyugalommal viselte a fájdalmakat, a kezeléseket. Csak aludni nem tudott éjszakánként, ébren álmodott a Badacsony oldalába tervezett **bazaltkápolnájáról**. Testvérének felesége, Magdi és unokahúga, Anna nap mint nap ott voltak



Szent István király kápolna, Badacsony

mellette. Istenbe vetett megingathatatlan hitével majdhogynem ő vigasztalt mindannyiunkat: „Ne féljete, ha menni kell, akkor megyek.” Végül a Keszthelyi Kórházban ápták. Életének 84. évében, február 5-ére virradó éjjel ott tért meg Teremtőjéhez. „A fény megérkezett” Bajára, 16-án a Barátok templomában Schindler Mátyás plébános búcsúzott szülővárosa polgárainak nevében is, az emlékező misét Barsi Balázs OFM celebrálta. Onnan több százan kísértük utolsó útjára Erzsikét, a templomtól a Rókus temetőig végig zúgtak a bajai harangok. „Ragyogjon neked a fény, az örök világosság!” – kívánta neki temetői beszédében a Tihanyi Bencés Apátság perjele, Korzenszky Richárd. Udvardi Erzsébetet abba a családi kriptába helyezték, amelyben szülei földi maradványai is nyugszanak.

Az álmai kápolnájával kapcsolatos szervezési teendőket az örökké gondoskodó Mádl Dalma vállalta magára, de mindenkit, aki részt szeretett volna venni benne, bevont ebbe a magasztos feladatba.

A következő év augusztusában Erdő Péter bíboros, prímás felszentelte a **Szent István-kápol-**

nát a Badacsony-hegyen, barátok, ismerősök, a művészetet tisztelők mind ott voltak a hegyoldalban a római katolikus szentmisén, a kápolnába be sem fértünk volna. Dalma asszony maga mellé intett minket Mimivel, aki híres művészettörténész volt, előttünk Mécs Károly ült. Azóta már mindhárman követték Erzsébetet. A kápolna környezetét még a múlt század első felében kolónia néven emlegették, mert bányászlakások sorjázta itt. A bazaltbánya már nem működik, de az elhagyatott bánya romos épületeinek bazaltköveiből épült kápolna még a régmúltban itt élt bányászcsaládokról regél.

Biztos vagyok benne – bár üres széket nem láttam –, hogy Erzsike ott volt közöttünk kápolnája ünnepén. Az **oltárképet** még előző évben a műtermében festette meg, ragyog rajta a **kورونا, ahogy Szent István átnyújtja Máriának**, a Magyarok Nagyasszonyának, s ezzel az oltalmára bízta népét is.

A kicsi templom önmaga is olyan formátumú, mint egy nagy bazalttömb. Az egyhajós, téglaboltozatú belső tér középpontjában az oltár ba-

zaltömbje áll, és a fölötte magasodó alkotást a három résablakon beáramló fény ragyogtatja fel. A kápolna köralakját követi a padsor, a boltozat nyílásait pedig úgy tervezték, hogy **minden augusztus 20-án, mikor a nap delel, a legmagasabban jár, akkor a fény a padlózatra maratott Szent István-monogramra vetüljön.**

Nem tudom, hogy Udvardi Erzsébet még éltében beszélt-e az építésszel elképzeléseiről, de a tervező, Jankovics Tibor Ybl- és Prima díjas építész egyszerűségében is szakrális csodát alkotott. Semmi díszítés a külső falakon, csak egy kis kereszt az égbe néző kis torony elülső oldalán. A kápolna úgy illeszkedik a tájba, mintha mindig is ott lett volna, emléket állítva a bazaltkövek bányászainak és Udvardi Erzsébetnek, a fény festőművészenek.

A **Műteremház Emlékházzá** alakult azóta. Hosszú ideje csak halogattam, hogy elmenjek ismét arra a „szent” helyre, bár Udvardi Annát, Erzsike unokahúgát ismertem, azt is tudtam, ő a hagyaték gondozója. Mégis féltem a csalódástól, hogy az átalakított házban, a műteremben már nem találom meg a csodát, de most is alaptalan volt a szorongásom, akárcsak első találkozásomkor Erzsikével. Anna már a kertkapuban várt, kérdés nélkül a volt műterembe vezetett: alig ismertem rá, hófehér falak, rend, a festékek, az aranyok is ott vannak katonás rendben egy alacsony polcsoron, a növények dzsungele helyett a teraszon most is gondozott növény. Kiadványok, könyvek egy alacsonyabb könyvespolcsoron, hogy ne vonják el a figyelmet a festményekről. Tehát Erzsébet áll mindennek a középpontjában, az ő lelkéből fakadó alkotásai.

Hogyan döntöttétek el, hogy te fogod kezelni a hagyatékot, az életművet? – kérdezem Udvardi Annát. Úgy tudom, hárman vagytok örökösök, a három unokahúg?

– Végredelet nem volt, a nagynéném nem hagyott, talán a Jóistenre bízta, hogyan alakul. Neki nem volt gyermeke, így kerültem én is a képbe a két unokatestvéremmel, ők viszont rögtön tudták, hogy ez inkább feladat, semmint örökség a szó hagyományos értelmében. Munkájuk is volt, nekem meg éppen akkor szűnt meg az állásom, ahol előtte 20 évig dolgoztam. És akkor nem is kerestem már új állást, hanem a sors-

nak, vagyis a Jóisten útmutatásának fogtam fel, és vállaltam a feladatot. Ma már tudom, hogy jól döntöttem, ez lett az életem értelme. Nekiláttam a hagyaték rendezésének, elolvastam mindent, ami róla megjelent, könyveket, több száz újságcikket. Sokszor nem is tudom, hogy ezekből rémlik fel valami, vagy gyerekkoromból, amikor egész nyarakat töltöttem a nagynénémmel. Már akkor ráéreztem rendületlen hitére, arra, ami motiválta a festészetét is. Most már úgy érzem, ott-hon vagyok az életében és a festészetében is. Tehát a **balatoni képek** is szakrális festmények, mert a tájban is a teremtés csodáját, vagyis a Teremtőt látta. A **bajai festmények** meg azért szakrálisak, mert visszaemlékezve festette, mert a gyerek szemében fényben úszott az egész város. Mindezt úgy vélem, az ő stílusa a **transzcendens realizmus.**

Vagyis a festményei látvány és látomás egyszerre.

– Igaz, a látvány realizmus, de ahogy megfesti, az már szakrális látomás. Nem vagyok művészettörténész, csak így gondolom.

Mi az eredeti szakmád?

– Közgazdász vagyok, a Közgazdasági Egyetemen végeztem, de hát itt arra a tudásra csak minimális szükségem van. Bár egy kicsit igen, hiszen a könyvelést is magam végzem, de a legnagyobb segítséget az adta, hogy már egyéves koromtól kezdve hónapokat töltöttünk itt, belém ivódott a nagynéném világlátása, ilyen alappal tudtuk ezt a házat rendbe hozni, az ő szemén keresztül nézve. Azért, amikor ránk maradt, mégiscsak rendet kellett teremteni, hogy ebből Emlékház lehessen. Így hát azt a festői rendetlenséget ne keresd, a fényképek őrzik csak az emlékét. **A műterem**, látod, én is csak így hívom, pedig most már **főterem**, hét méter belmagasságú, huszonvalahány méter hosszú, a szélessége 10 méter, most jöttem rá, amikor takarítottam, miért volt annyi ollója a nagynénémnek, hát, hogy ne kelljen neki mindig annyit gyalogolnia, minden kéznél legyen. De most már nem alkotóterem, hanem **képtár**, másként kell gondolkodnom. A kápolnaforma az marad, akkor tervezte, amikor kinőtte a régi műtermét, még a nyolcvanas években, amikor diplomoknak kezdett oltárképeket festeni.

Hatalmas munka ez, anyagilag is sokba kerülhet – csak a ház rendbe hozása, a tető-



Udvardi-emlékház

csere, a festés, minden képhez az a kis lámpa a megvilágításhoz, hogy ragyogjon a fény! A képek felrakása, a bútorok vétele, karbantartása, hogy tovább ne is soroljam, soha nem gondoltál arra, hogy egy-egy képet eladnál, és abból előbbre jutnál a rendezésben?

– Nem, nem! Egyben kell tartanunk a gyűjteményt! **A képeknek a falakon a helyük**, itt, az Emlékházban. Majdnem 100 kép van a falakon, raktárban pedig a tartalékok cserére. Néha változtatni kell egy kicsit, hogy érdekes legyen visszajönni. Soha nem adnék el egyet sem. Sőt, nagy ritkán azért felbukkan egy-egy aukción festmény, előfordul, hogy megveszem. Sok embernél lehet kép, mert a nagynéném többet is ajándékozott, de egyelőre még nem árulják, ha eladnák, akkor lecsapnék rá. A tetőcserében az állam is segített, pályázatot nyertünk, azonkívül 12 év munkáját látod itt most, maga a festés is 4-5 évig tartott, hol ezt a szobát újítottuk fel, hol azt. Nagyon nagy ez a ház, 300 négyzetméter. Ehhez valóban föl kellett adni minden mást! Igaz, hogy nem dől a pénz, viszont nagyon sokat megspóroltam azzal, hogy mindent

én csinállok. Minden képet én raktam fel, megtanultam falat fúrni, festettem a falakat, imbolygok a létra tetején, édesanyám meg letről drukkol, és mondja: ez nem jó, 5 centivel lejjebb fúrjad. Ők sógornők voltak Erzsébettel, jól ismerte, édesanyám sokat segít, és nagyon jó érzéke, meglátása van mindenhez, úgyhogy megtettük művészeti vezetőnek.

Mikor nyílik hivatalosan is az Emlékház?

– Már most is jöhetnek látogatók, fent vagyunk a Facebookon, ott megtalálhatják az elérhetőséget, felhívnak, és megbeszéljük, mikor. Hét-nyolc kiállítótermet szeretnénk kialakítani, mindegyiket más-más tematikával: fent a toronyszobában a **bajai otthont** rendeztük be fotókkal, festményekkel, lent a földszinten, az első kis szobában a hetvenes években készült, vegyes technikával alkotott balatoni – ahogy ő mondta – **kollázsok** ragyognak, van olyan szoba, ahol csak **akvarellek**, egy másikban a hatvanas évek **olajképei**, külön a **biblikus képek**, és ahol most ülünk a régi fonott fotelekben, ez az **aranyterem**. Még sok a munka, de remélem, ősszel már kimondhatom, hogy megnyitottunk.

Te is itt élsz, hagyta magadnak is egy kis helyet?

– Szó szerint egy kis helyet – mosolyog Anna –, egy öt négyzetméterest magamnak tartottam fenn, a többi Udvardi Erzsébeté, a festményeké.

Visszamegyek az Emlékház leghatalmasabb terébe. A volt műteremnek, a mai főteremnek ablakkal szemközti falára került a házban a legnagyobb, a 3 m × 3 m-es kép, ahogy Barsi atya mondaná a **Minden** – a **Genezis**. Több kisebb képpel is a **Teremtés** az alsó sorban, és fölötte egy hatágú csillagban a teremtett világ, középpűt az ezüstfehérben-aranyban ragyogó, hetedik napon megpihenő Isten. Egyik írásában Tamás István vezet be minket a Teremtés hat napjának képi értelmezésébe. Az első napon a nagy átalakulás drámai mozgalmassága gomolyog a képen, az arany és az ezüst együtthangzásával, a

második napon a Balaton dombos, erdős északi oldala, a táj öbleivel és messze nyúló látványával, a harmadik napon az egész képfelületet betöltő aransárga háttér előtt a fák aranya és az ezüsttel megcsillanó virágok és növények uralkodnak, a negyedik napon a mennybolt aranya ragyogtatja a nap, a hold és a csillagok jeleit, míg az ötödik napon a víz és élővilága, a balatoni táj állataival, madaraival, a hatodik napon jelenik meg Ádám és Éva arany alakja a virágos réten, felettük a nap, a hold meg a csillagok. A hetedik napon az általa teremtett világot, a saját képére teremtett embert féltő Isten.

Erzsike, ha befejezte egy-egy művét, mindig megköszönte az Úrnak. A Teremtés festménye előtt most én is ezt teszem, **mert Tiéd az ország, a hatalom és a dicsőség, mindörökkön örökké, Ámen.**



A felújított Udvardi-emplékház főterme